

گرایش به هویت ملی و عوامل مؤثر بر آن

محمدباقر علیزاده اقدام *

کمال کوهی **

محمد عباسزاده ***

مرتضی مبارک بخشایش ****

تاریخ دریافت مقاله: ۹۰/۱۰/۱۶

تاریخ تأیید مقاله: ۹۰/۱۲/۱۲

چکیده:

هویت ملی از عوامل اصلی پایداری نظام‌های سیاسی و اجتماعی است. از این رو یکی از اهداف و حوزه‌های اصلی در نظام‌های مذکور را تقویت کرده و باز تولید هویت ملی تشکیل می‌دهد. این امر مستلزم شناخت و ارزیابی دقیق وضعیت هویت ملی در هر نظام اجتماعی است. بنابراین، مقاله حاضر در نظر دارد ضمن بررسی گرایش دانشجویان به هویت ملی، عوامل مؤثر بر آن را شناسایی کند.

روش پژوهش، پیمایشی بوده و ابزار گردآوری داده‌ها، پرسش‌نامه بسته پاسخ می‌باشد. جامعه آماری این پژوهش شامل دانشجویان دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز است که تعدادشان ۱۱۹۱ نفر بوده که با استفاده از روش نمونه‌گیری مطبق متناسب توأم با تصادفی ساده، ۱۵۰ نفر از آنان به عنوان نمونه برای مطالعه انتخاب شده‌اند.

پس از آزمون فرضیه‌ها و واکاوی داده‌ها از طریق نرم‌افزار SPSS، نتایج حاصله نشان می‌دهد که متغیرهای ترم تحصیلی، تبعیت از خانواده، میزان استفاده از رسانه‌های گروهی و احساس رضایت از زندگی، رابطه معناداری با گرایش به هویت ملی داشته‌اند و این چهار متغیر توانسته‌اند در مجموع ۲۱ درصد از تغییرات متغیر گرایش به هویت ملی را در مدل رگرسیونی مورد تبیین قرار دهند.

واژگان کلیدی: هویت ملی، احساس تبعیض، خانواده، گرایش به هویت، رضایت از زندگی

* استادیار دانشگاه تبریز Email: aghdam1351@yahoo.com

** استادیار دانشگاه تبریز Email: k.koohi@tabrizu.ac.ir

*** استادیار دانشگاه تبریز Email: m-abbaszadeh@tabrizu.ac.ir

**** عضو هیئت علمی دانشگاه تبریز Email: m.mobarak@tabrizu.ac.ir

مقدمه

دارد (مظفری، ۱۳۸۲: ۱۳۸-۱۳۹). از آنجا که در برجسته شدن هویت ملی، معمولاً عوامل عدیده‌ای مانند نقش آفرینی یک گروه نخبه ضرورت دارد، از این رو توجه مقاله حاضر به دانشجویان معطوف شده است. علت این است که دانشجویان جزء نیروهای فعال جامعه بوده و حداقل یک گروه نخبه بالقوه به شمار می‌روند. نقشی که دانشجویان در تحولات اجتماعی و سیاسی جوامع فعلی دارند، به خوبی گواه این امر است و چون از دانشجویان رشته‌های علوم انسانی انتظار می‌رود که آگاهی اجتماعی و سیاسی بیشتری - در خصوص هویت ملی - نسبت به دیگر دانشجویان داشته باشند، بنابراین سعی شد از داده‌های مرتبط با هویت ملی در راستای پاسخگویی به سؤالات زیرین جمع‌آوری گردند؛ در واقع تلاش می‌کنیم که با پاسخ‌گویی مناسب به سؤالات زیر، وضعیت هویت ملی را در میان دانشجویان مشخص کرده و عوامل مؤثر بر آن را شناسایی کند:

۱. آیا بین عامل خانواده و گرایش دانشجویان به هویت ملی رابطه وجود دارد؟
۲. آیا بین گروه‌های مرجع و همسالان با گرایش دانشجویان به هویت ملی رابطه وجود دارد؟
۳. آیا بین احساس تبعیض، رضایت از زندگی، رسانه‌های گروهی و ترم تحصیلی و گرایش به هویت ملی رابطه وجود دارد؟

رویکردهای نظری به هویت ملی

هویت به معنای چه بودن، چه کسی بودن، شناساندن، حقیقت و ماهیت چیزی است و در پاسخ چه کسی بودن و چگونه بودن مطرح می‌شود. هویت ملی به مجموعه خصوصیات و مشخصات اساسی گروه گفته می‌شود که اعضای گروه را همانند ساخته و آنها را از سایرین متمایز می‌سازد (امینیان، ۱۳۸۶: ۷۲). اسمیت^۱ معتقد است هویت ملی بازتولید و بازتفسیر دائمی ارزش‌ها، نهادها، خاطره‌ها، اسطوره‌ها و سنت‌هایی است که میراث متمایز ملت‌ها را تشکیل می‌دهند و تشخیص هویت افراد با آن الگو، میراث و یا عناصر فرهنگی امکان‌پذیر است (صادق‌زاده و منادی، ۱۳۸۷: ۱۲۸). هویت مفهومی است که در علوم مختلف دارای فضای مفهومی خاصی است (الطائی، ۱۳۷۸: ۳۳). از دیدگاه آنتونی کوهن،

افراد یا گروه‌های انسانی (تیره‌ها، اقوام، ملت‌ها) در جابجایی‌های افقی و عمودی خود، آگاهانه یا ناخودآگاهانه در حفظ اصل یا بازگشت به اصل می‌کوشند. مهر به زادگاه، دلبستگی به خاطرات فردی و تباری در محیطی ویژه، دلبستگی‌های قوی را پدید می‌آورند که مهمترین بستر شکل‌گیری هویت آن فرد یا گروه انسانی است. هرگونه تلاش برای بازسازی هویت فردی یا گروهی بازگشت به اصل است و این بازگشت به اصل مشخص‌کننده هویت آن فرد یا گروه می‌باشد. هویت یک ملت در درجه نخست یک بحث جغرافیایی سیاسی بوده که به چگونگی پیدایش و بقای ملت ارتباط دارد. به این ترتیب یک کشور هنگامی زنده و مستقل است که در درجه نخست، شخصیت ملی مستقل داشته باشد. شخصیت ملی یک ملت هنگامی موجودیت پیدا می‌کند که تاروپود یا پدیده‌های ترکیب‌کننده آن یعنی نهادهای فرهنگی و روحانی ویژه آن ملت یا کشور موجود باشند. مطالعه تاریخ گواهی می‌دهد که مسئله هویت ملی همراه با مسئله ملی و ملی‌گرایی در جامعه ایران از اواخر قرن نوزدهم میلادی و اوایل جنبش مشروطیت از طرف پاره‌ای از روشنفکران مطرح و به تدریج همراه با تغییر ساختار طبقاتی و بافت فرهنگی شکل گرفت و در ادبیات سیاسی اهمیت یافت (رواسانی، ۱۳۸۰: ۴۴-۳۱). هویت سطوح و جنبه‌های گوناگون دارد که همزمان با رشد فرد حاصل می‌شوند. در سطح کشور و به عبارتی دولت، ملت و هویت ملی مطرح می‌شود که به نظر بسیاری از صاحب‌نظران، از مهمترین اشکال هویت جمعی است. از مهمترین عواملی که توجهات ویژه‌ای را به طرف هویت ملی جلب کرده‌اند، بحران‌های قومی بوده‌اند که در نیمه دوم قرن بیستم میلادی به‌ویژه اواخر آن بروز کرده‌اند. در قالب این بحران‌ها، گاهی هویت قومی در برابر هویت ملی برجستگی پیدا کرده و در تضاد با آن قرار گرفته است (حسین‌بر و عبدالهی، ۱۳۸۱: ۱).

بدیهی است که کشور ایران نیز به‌رغم داشتن اقوام مختلف و یک واحد جغرافیایی مشترک، هنوز نتوانسته پس از گذر از خیزاب‌های مخرب تاریخی، به چنین تکاملی دست یابد و هنوز هویت قومی ارجحیت نامحسوسی بر هویت ملی

دوم آن به مفهوم تمایز است که به مرور زمان سازگاری و تداوم را فرض می‌گیرد. هویت از نظر گیدنز عبارت است از: خود شخص آن طوری که شخص از خودش تعریف می‌کند. به نظر گیدنز، هویت انسان در کنش متقابل با دیگران ایجاد می‌گردد و در جریان زندگی پیوسته تغییر می‌کند. هیچ کس دارای هویت ثابتی نیست. هویت سیال همواره در حال ایجاد شدن و عوض شدن است (علیزاده اقدم، شیری، اجاقلو، ۱۳۸۹: ۱۸۶).

شماری از اندیشمندان سنتی در علوم اجتماعی، علوم سیاسی و جغرافیا، عنصر ویژه‌ای از عناصر تشکیل‌دهنده هویت ملی را اصل دانسته‌اند. جغرافیا سرزمین مشترک را در این مورد اصل می‌داند، علوم اجتماعی، زبان مشترک و دین مشترک و علوم سیاسی، بر ساختار سیاسی مشترک و ملیت و ملت و جامعه مدنی تکیه می‌کند (مجتهدزاده، ۱۳۷۵: ۶۰). مسلم این است که هویت پدیده‌ای است مرکب از همه این عناصر به اضافه دیگر عناصر فرهنگی مشترک همانند، هنرها، آداب و رسوم و ...

اولین شاخصه مهم هویت ملی، مقوله زبان است. از دید اجتماعی و در چارچوب فرهنگی و ملی وقومی، زبان سرآغاز هویت است (الطائی، ۱۳۷۸: ۷۰)؛ یعنی یکی از عوامل اساسی در تأکید و ابراز هویت ملی زبان آن است. در میان نظریه‌پردازان، آلمانی‌ها بیش از دیگران بر شاخص زبان تأکید می‌کنند. «آنها بر این نظر بودند که خداوند طبیعت ملت‌ها را از یکدیگر جدا کرد و ملت دارای خصلت ویژه‌ای است که با زبان مشترک آن ارتباط نزدیکی دارد و چون زبان حامل سنت است و احساسات و نمادها و پیوندهای عاطفی و اسطوره‌ها را انتقال می‌دهد، بنابراین سهیم بودن در هر زبان بومی به معنای سهیم بودن در فرهنگی مشترک است (استنلی، ۱۳۷۰: ۷) که زبان مورد تکلم گروه، عنصری اساسی در پیریزی هویت اجتماعی گروه و شکل‌گیری گروه و تجلی آن است؛ چنانکه با تلفظ یک زبان می‌توان به هویت گروهی یا قومی شخص پی برد و حتی لهجه و نحوه تلفظ آن نیز، تشخیص و تمیز هویتی را ممکن می‌سازد.

دومین شاخصه مهم هویت ملی، داشتن دین مشترک است. از دید جامعه‌شناسی «دین» هویت‌بخش است. با توجه به ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و سرزمین ما و همچنین با توجه

رد پای بحث هویت را باید در انسان‌شناسی اجتماعی فردریک بارث در مقاله اثرگذارش با عنوان گروه‌های قومی و مرزهای آن جستجو کرد (Cohen, 1996: 10). همچنین ایده اصلی در زمینه هویت به رهیافت کنش متقابل اجتماعی مکتب شیکاگو در جامعه‌شناسی در سال ۱۹۲۰ بر می‌گردد. پیوند آشکاری بین کتاب بازنمایی خود در زندگی روزمره (۱۹۵۹) گافمن و رهیافت مذکور وجود دارد (Bechofer and et.al, 1999: 519). در معنای جامعه‌شناختی این مفهوم، نظر گافمن چنین است: کوشش فرد به منظور تحقق یکتایی خویشتن؛ در شرایطی که در حال شکل دادن به رفتار خویشتن است. بدین‌سان به نظر گافمن فرد بین من در شرایط موجود و من واقعی قرار دارد (شایان‌مهر، ۱۳۷۹: ۲۱۴). هویت ظاهراً از دو معنای متضاد «همانندی» و «تمایز» برخوردار است. اما با کمی دقت معلوم می‌شود که این دو معنا، مکمل هم و دو روی سکه‌اند. به عبارت دیگر، سکه هویت دو رو دارد: «همانندی با گروهی» و دیگری «تمایز از دیگران». از نظر اریک اریکسون، هویت ملی، هویتی است مبتنی بر تشابه منظم و معنادار بین گروهی از افراد به نام ملت، در چارچوب یک سرزمین و دولت ملی خاص و تمایز آنها از ملت‌های دیگر. بنابراین، هویت ملی هویتی است که بر تشابه منظم و معنادار بین گروهی از افراد به نام ملت دلالت دارد که در چارچوب یک سرزمین و دولت ملی زندگی می‌کنند و دارای مؤلفه‌های مشترکی مانند زبان، دین، سرزمین مشترک و تاریخ مشترک می‌باشند.

جنکینز و گیدنز^۱ در مورد هویت شخصی و اجتماعی نظریه‌پردازی و تلاش کرده‌اند در تحلیل هویت بر شکاف میان فرد، جامعه، کنش و ساختار پل بزنند و فرآیندهای هویتیابی و هویت‌سازی در دوران مدرن را با در نظر گرفتن تأثیرات دو سویه افراد و ساختارهای اجتماعی تبیین کنند. جنکینز معتقد است که بدون هویت اجتماعی، جامعه وجود نخواهد داشت و بدون چارچوب‌های تشابه و تفاوت، مردم قادر نخواهند بود که به شیوه‌ای منسجم و معنادار، با یکدیگر ارتباط برقرار کنند. به اعتقاد جنکینز هویت دو معنای اصلی دارد: اولین معنای آن بیانگر مفهوم تشابه مطلق است؛ این با آن مشابه است. معنای

1. Jenkins & Giddens

به شواهد تاریخی و اسلامی در ایران، دین همیشه هویت‌بخش بوده و نفوذ هویتی خود را همواره به همراه داشته است؛ خواه فرد مسلمان متعهد باشد و خواه فقط به‌طور نمادی یا اسمی مسلمان باشد. وجود مساجد، معابد و کلیساها در هر کوچه و برزنی که باشد برای توده‌های پیروان آنها به شکل جدی و مستقیم یا صوری یا غیرمستقیم منبع هویتی است و اگر این هویت با ذات فرد و گروه انطباق مناسبی نداشته باشد، الزاماً نافی آن هم نیست (الطائی، ۱۳۷۸ : ۷۸).

داشتن سرزمین مشترک از جمله شاخصه دیگر هویت ملی است. جامعه‌شناسان و به‌ویژه انسان‌شناسان همواره بر این نکته تأکید دارند که مکان، محل و سرزمین برای مردم بسیار اهمیت دارند. چرا که آنها توانایی هویت‌سازی بسیار بالایی دارند. به بیان دیگر، مکان و فضا از آن رو برای افراد و گروه‌های مختلف مهم هستند که عناصر و اجزای اصلی هویت را تأمین می‌کنند. بی‌شک، هویت داشتن در درجه نخست به معنای خاص و متمایز بودن، ثابت و پایدار ماندن و به جمع تعلق داشتن است. هر فرد هنگامی خود را دارای هویت می‌داند که از تمایز، پایداری و در جمع بودن خود اطمینان حاصل کند. سرزمین و فضا مهمترین عاملی هستند که این نیازهای هویتی انسان را تأمین می‌کنند. به بیان روشن‌تر، مرزپذیری و قابل تحدید بودن مکان و به تبع آن فضا این امکان را برای آنها فراهم می‌کند که انسان‌ها با احساس متمایز بودن، ثبات داشتن و تعلق به گروه و انسجام و همبستگی اجتماعی، امنیت و آرامش لازم را برای زندگی کسب کنند (گل محمدی، ۱۳۸۱ : ۳۰).

داشتن تاریخ مشترک یکی دیگر از شاخصه‌های مهم هویت ملی است. تاریخ یعنی آگاهی بر امور و حوادث گذشته و علل حوادث آنها، استخراج و استنتاج نتایج مشترک و مترتب بر آنهاست. آگاهی مردم از تاریخ با عظمتشان و غرور حیرت‌آوری که درباره آن دارند به‌عنوان یک نیروی پیونددهنده قادر است بسیاری از عوامل جدایی‌انداز را خنثی کند. به این اعتبار، گذشته ما خمیرمایه کل هویت ماست (الطائی، ۱۳۷۸ : ۲۵).

گلاسو^۱ معتقد است که هویت به طرق مختلفی تشکیل می‌شود و رشد می‌کند، یکی از راه‌های تکوین هویت داشتن

ارتباط و درگیری عاطفی با خود و دیگران است. اساس تشکیل هویت، تلاش‌ها و فعالیت‌هایی است که علاقمند به تعقیب آنها هستیم و برای تلاش‌ها و فعالیت‌های خود است که متوجه می‌شویم ما هستیم که برداشت و نظرات دیگران در روشن کردن هویت ما نقش عمده‌ای دارد و ارزشیابی‌های ما از خودمان در ارتباط با شرایط زندگی، اوضاع اجتماعی و اقتصادی نیز تعیین‌کننده هویت است (اکبری، عزیزی، ۱۳۸۷، ۲۸۱).

از اولین نظریه‌هایی که پایه و مبنای نظریه‌های هویت اجتماعی محسوب می‌شود، نظریه خود آیین سان کولی^۲ است که میدان آن را توسعه داده است. در این نظریه، نقش جامعه در شکل‌گیری هویت افراد، اساسی است. کولی و مید هر دو متعلق به دیدگاه کنش متقابل نمادین هستند که معتقدند به‌رغم نظر کولی و مید، تصوراتی که افراد از خود دارند، به بازتاب آیین شیه است. افراد در معرض واکنش‌های دیگران نسبت به رفتارشان قرار می‌گیرند بنابراین، انسان‌ها با خواندن حرکات و اشارات دیگران، خود را همچون شیئی تلقی می‌کنند. هنگامی که افراد خود را در برآیند حرکات و اشارات دیگران می‌بینند، نمود خود در چشم دیگران را تصور می‌کنند، قضاوت دیگران را احساس می‌کنند و در مورد خودشان، احساس خود را که طی فرآیند کنش متقابل شکل گرفته است توسعه می‌دهند. کولی معتقد است که وضعیت خود آیین‌سان بیشتر در دوره بلوغ و نوجوانی جلوه‌گر می‌شود، زیرا در این دوره، فرد در معرض دیگران متفاوت قرار می‌گیرد و خود را در آیین آنها می‌بیند و احساس دیگرگونه را در مورد خود توسعه می‌دهد. هنگامی که افراد در محیط اجتماعی به کنش مشغولند، دیگران نیز واکنش نشان داده که این واکنش پیش‌بینی می‌شود: از طریق این فرآیند که در طول دوره کودکی، نوجوانی و بلوغ رخ می‌دهد، شخصیت فرد شکل می‌گیرد. مید نیز اظهار می‌کند که وجود سلسله‌ای از احساس‌ها به کنش انسان ثبات و قابلیت پیش‌بینی می‌دهد و همکاری با دیگران را تسهیل می‌کند (اشرفی، ۱۳۷۹ : ۳۸-۳۹). بنابراین با استناد بر مفاهیم مید و کولی می‌توان نتیجه گرفت که شکل‌گیری «خود» افراد، که هویت اجتماعی آنها از طریق آن ایجاد می‌شود، مقوله‌ای

1. Glasv

2. G. H.H.Goohey

3. G.H.Mead

جایگزین هویت اجتماعی نوجوانان در شرایطی خاص تأکید دارد. این نظریه تصریح می‌کند که «جدا افتادگی» یا «تنهایی اجتماعی» که در اثر فقدان مطرح شدن، فقدان احساس تعلق به جامعه و قرار گرفتن فرد در حاشیه جامعه حاصل می‌شود، منجر به احساس بی‌هویتی نوجوانان شده که به‌طور ویژه‌ای برای آنان مشکل‌ساز می‌شود. در این صورت، نوجوانان برای کسب هویت خودشان به گروه همسالان رجوع و با عضویت گروهی خود در گروه همسالان، موقعیت جدیدی را در جامعه برای تعریف از خودشان پیدا می‌کنند. افراد این گروه‌ها به‌طور مشابه، تمایزات خود را در ارائه رفتارهای خاص برای بیان کردن هویت گروهی خویش به کار می‌برند (اشرفی، ۱۳۷۹: ۴۴-۴۵).

دیدگاه‌های تلفیقی

صاحب‌نظران روانشناسی اجتماعی معتقدند که افراد، به جهان اجتماعی، واکنش‌های مختلفی نشان می‌دهند. این واکنش‌ها، گاه مثبت و گاه منفی بوده و با محیط اجتماعی در ارتباط هستند. از نظر اینان، رفتارها تا حدی معلول گرایش‌ها هستند (Hedstrom, 2005: 38). مطرح‌ترین نظریه در خصوص گرایش، مرتبط با نظریه فیش باین و آیزین^۱ می‌باشد. از نظر ایشان، گرایش‌ها به‌طور مستقیم بر رفتار تأثیر ندارند؛ بلکه گرایش‌ها بر نیات ما تأثیر می‌گذارند و این نیات است که رفتار ما را شکل می‌دهند (Urry, 2000: 197). به عبارتی، براساس نظریه فیش باین و آیزین، رفتار تابع قصد و نیت است و قصد و نیت به رفتار، خود تابع گرایش به‌سوی آن رفتار (تابع انتظار فایده و ارزیابی فایده) و هنجار ذهنی (تابع انتظارات افراد مهم یا انتظارات دیگران و انگیزه برای پیروی از انتظارات دیگران) است (رفیع پور، ۱۳۷۲: ۱۸۷).

سایر صاحب‌نظران جامعه‌شناسی معاصر مانند هابرماس، گیدنز، الکساندر، و ... سعی کرده‌اند مفهوم هویت را از تنگنای دیدگاه‌های تقلیل‌گرایانه و مباحث ایدئولوژیک برهانند. هابرماس رفع مسئله سیطره عقلانیت ابزاری را در گرو گسترش حوزه عمومی لازم برای گفتگوی آزادخردمندانه در جهت رشد عقلانیت

است اجتماعی که در زمینه دیگران و جامعه حاصل می‌شود. جوانا واین^۱ و راب وایت^۲ نیز معتقدند که هویت اجتماعی در متن مجموعه‌ای از تجربیات مربوط به زندگی، در مرحله اول با بعد محلی و مکانی زندگی، خانواده و منابع اجتماعی ساخته می‌شود؛ جایی که در آن شخص زندگی و رشد می‌کند از لحاظ فیزیکی و سازگارهای اجتماعی در دسترس و همچنین زمینه خانوادگی شخص، تأثیرات زیادی بر گرایش او به جهان اطراف و تجربه اجتماعی او نقش بسیاری نیز در شکل‌گیری هویت‌های افراد و سازگاری با جهان اجتماعی‌شان دارد، به اعتقاد این نظریه‌پردازان، هویت اجتماعی در نهادهای اجتماعی از قبیل مدارس، محیط‌های کار، فعالیت‌های تفریحی و اوقات فراغت امکان‌پذیر است. بنابراین، نهادهای اجتماعی باید با مشارکت دادن نوجوانان و جوانان به آنها هویت ببخشند، زیرا قبل از هر چیز، هویت به ارتباط اجتماعی مربوط است و درجه ارتباط افراد با نهادهای اجتماعی، عامل بسیار مهمی در زندگی فرهنگی افراد و روابطشان با ارزش‌ها و ایدئولوژی‌های مسلط جامعه به‌شمار می‌رود. بسیاری از خرده فرهنگ‌های شورشگر، از افرادی تشکیل می‌شوند که در چارچوب ایدئولوژیک مسلط جامعه مشارکت داده نشده‌اند. همچنین این نظریه‌پردازان معتقدند که منابع هویت‌های در دسترس نوجوانان عبارتند از: خانواده، رسانه‌های جمعی، مدرسه و گروه همسالان (اشرفی، ۱۳۷۹: ۳۹) که به نظر می‌رسد در این بین نقش خانواده اساسی‌تر باشد؛ یعنی نقش خانواده در شکل‌گیری هویت ملی اساسی است (Moore, 2006).

اندرسون^۳ مسئله روایت هویت را مطرح می‌کند، به این معنا که از نظر وی هویت ملی، چیزی است که مدام به‌وسیله رسانه‌هایی مانند، روزنامه، نظام آموزشی، کتاب روایت می‌شود. به‌طور ساده‌تر این ابزارها مدام به افراد یک جامعه خاطر نشان می‌کنند که تفاوت‌های بارزی با افراد جوامع دیگر دارند، بنابراین آن‌ها مجزا هستند و این مجزا بودن اصلی‌ترین مسئله در روایت هویت است. گرین فیلد نیز لزوم تداوم روایت هویت را در خلق هویت ملی مورد تأیید قرار می‌دهد (اکبری، عزیزی، ۱۳۸۷، ۲۸۳). نظریه جدا افتادگی اجتماعی بر تعیین هویت گروهی به‌منزله

1. Johanna Wyn
2. Rob White

3. Anderson
4. Fish bein & Ajzin

هویت ملی تغییر می‌یابد. به عبارت دیگر، گروه دارای تحصیلات دانشگاهی حفظ وحدت را نسبت به گروه‌های دیگر (گروه دارای تحصیلات متوسطه و مقدماتی) ترجیح داده و به آن اهمیت بیشتری می‌دهند. علاوه بر آن حفظ وحدت در هویت ملی در گروه سنی ۲۰-۲۹ و ۳۰-۳۹ در مقایسه با گروه‌های سنی دیگر مهمتر قلمداد شده است. (18-Hsieh, 2005:17)

در تحقیقی که یینگ لین^۶ با موضوع خانواده و تأثیرات اجتماعی آن بر هویت روی چینی‌هایی که در کشورهای سنگاپور و نیوزیلند، انجام داده‌اند به این نتیجه رسیده‌اند که احساس تبعیض بیشتر از پیوستگی خانوادگی^۷ بر هویت تأثیرگذار بوده است (Yi Lin, 2008: Abstract). احساس تبعیض^۸ یکی از عوامل مؤثر بر هویت ملی است. احساس تبعیض مرتبط با این قضیه است که چگونه تقریباً عده‌ای زیاد از هر حیث بهره‌مندتر از عده کثیری هستند. هم‌گروس^۹ (۱۹۹۱) و هم‌فینری (۱۹۸۹) معتقدند که احساس تبعیض ناشی از آگاهی افراد در تعاملات درون گروهی است که در زندگی اجتماعی و در زمینه روانشناختی اتفاق می‌افتد. احساس تبعیض می‌تواند بر تقویت هویت قومی و کاهش هویت ملی منجر گردد. بعضی از مطالعات تجربی وجود چنین رابطه‌ای را مثبت دیده و برخی آن را منفی دیده‌اند، همچنین عده‌ای بین متغیرهای یاد شده رابطه‌ای نیافته‌اند (Pahl & Way, ۲۰۰۶).

در تحقیقی که سباتیر^{۱۰} در خصوص هویت ملی و قومی در بین نسل دوم مهاجران در کشور فرانسه با موضوع نقش خانواده و بافت اجتماعی، روی ۳۶۵ نفر انجام داده بودند به این نتیجه رسیده‌اند که تأثیر همسالان، دوستان و احساس تبعیض^{۱۱} بر هویت معنادار بوده است. همچنین براساس تحلیل رگرسیونی صورت داده شده، عامل خانواده و احساس تبعیض بر روی هویت ملی بیشتر از سایر متغیرها بوده و تأثیر خانواده بر هویت ملی مثبت بوده است (Sabatier, 2008: Abstract). روزنتال و سیچلو^{۱۲} (۱۹۸۶) تأثیر والدین بر هویت را

ارتباطی و دستیابی به نوعی وفاق تفاهمی بر سر اصول و قواعد جمعی عام می‌داند که به نوبه خود زمینه‌ساز شکل‌گیری نوعی هویت جمعی عام اقناعی در سطح جهان است.

گیدنز هم بر این اعتقاد است که با کاهش نفوذ سنت و توسعه مدرنیته همراه با تفکیک و انسجام اجتماعی، امکان تحقق هویت‌های جمعی چندگانه و آزادی افراد در انتخاب آگاهانه و خردمندانه آنها پدید می‌آید (ریترز، ۱۳۷۷: ۸۰).

جفری الکساندر^۱ هم که موضوع هویت جمعی عام را در ضمن بحث از مفهوم جامعه مدنی مطرح کرده است، ضمن اشاره به موانع اقتصادی، دینی، سیاسی، جنسیتی، قومی، نژادی و طبقاتی جامعه مدنی و هویت جمعی عام، بر ضرورت رهاسازی این مفاهیم از موضع‌گیری‌های ارزشی تأکید می‌ورزد (پالچر، ۱۳۷۱: ۱۱) و صراحت، صداقت، کرامت، دوستی، خردورزی و... را برای تعاملات منجر به شکل‌گیری جامعه مدنی و هویت جمعی عام ضروری می‌داند (پالچر، ۱۳۷۱: ۳۶۷).

پیشینه تجربی

تحقیقات متعددی در داخل و خارج از کشور در خصوص هویت و هویت ملی انجام شده است، از جمله این که نتایج تحقیق مارشیما^۲ نشان داد که دوران نوجوانی و جوانی به عنوان مرحله حساس در تشکیل هویت تلقی می‌شود. رسانه‌های الکترونیکی در شکل‌گیری هویت تأثیر زیادی دارند و این رسانه‌ها می‌توانند در سه سطح شامل هویت شخصی، ملی و جنسی مؤثر باشند (Glin, 1997, 507). فینری^۳ و همکاران وی، رابطه مستقیمی بین جامعه‌پذیری والدین و هویت نیافته‌اند. در مقابل و کوئینانا^۴ و همکاران وی (۱۹۹۹) به وجود رابطه بین متغیرهای مذکور انگشت گذاشته‌اند.

در تحقیق جان فشینگ هسیه^۵ با عنوان قومیت و هویت ملی و سیاست داخلی در تایوان که در سال ۲۰۰۵ انجام شده، این نتیجه حاصل آمده است که با افزایش سطح تحصیلات گرایش به

1. Jeffrey, Alexander
2. Marshima
3. Phinney
4. Quintana
5. Fuh-sheng Hsieh
6. Ying Lin

7. family cohesiveness
8. Perception of discrimination
9. Cross
10. Sabatier
11. perception of discrimination
12. Rosenthal and Cichello

مدیریت خود به‌وسیله کاربر ایرانی در فضای مجازی نیز بر کمیت و کیفیت تغییرات هویتی کاربران مؤثر است (ذکایی، ۱۳۸۵). ربیعی نیز در تحقیق خود با عنوان رسانه‌های نوین و بحران هویت به این نتیجه رسیده است که نسل سوم انقلاب بیشترین کاربران اینترنت در ایران بوده بیش از نسل‌های دیگر در معرض آثار ناشی از آن قرار دارند. علاوه بر این، رسانه‌های نوین عامل تغییرات در نهادهای هویت‌ساز شده‌اند و فضای مجازی عوامل معناسازی هویتی را دستخوش تغییر نموده است (ربیعی، ۱۳۸۷).

تحقیقی با عنوان مقایسه هویت و سلامت روان در دانشجویان استفاده‌کننده از اینترنت و محیط‌های مجازی دانشگاه تهران به‌وسیله علوی و همکاران وی به روش مقطعی و با نمونه‌گیری سهمیه‌ای انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که میانگین نمرات وضعیت هویت ملی، مذهبی و سلامت روان در گروه استفاده‌کننده مفرط از کامپیوتر از دو گروه دیگر پایین‌تر بود. بنابراین می‌توان گفت که بین هویت ملی، مذهبی و سلامت روان و سه گروه از استفاده‌کننده از اینترنت (مفرط، متوسط و کم) و محیط‌های مجازی تفاوت معناداری وجود دارد (علوی و همکاران، ۱۳۸۷).

فرضیه‌ها

میانگین گرایش به هویت ملی براساس رشته تحصیلی متفاوت است.

بین ترم تحصیلی و گرایش به هویت ملی رابطه وجود دارد.
بین تبعیت از خانواده و گرایش به هویت ملی رابطه وجود دارد.
بین تبعیت از همسالان و گرایش به هویت ملی رابطه وجود دارد.
بین گروه‌های مرجع و گرایش به هویت ملی رابطه وجود دارد
بین میزان استفاده از رسانه‌های گروهی و گرایش به هویت ملی رابطه وجود دارد.

بین رضایت از زندگی و گرایش به هویت ملی رابطه وجود دارد.
بین احساس تبعیض و گرایش به هویت ملی رابطه وجود دارد.

روش‌شناسی

تعریف عملیاتی متغیرهای تحقیق:

متغیر وابسته (گرایش به هویت ملی)

در تحقیق حاضر گرایش به هویت ملی با شاخص‌هایی مانند

اساسی دیده‌اند از نظر آنان والدین می‌توانند با انتقال ارزش‌های امروزی (نه سنتی و گذشته) در هویت فرزندان‌شان تأثیرگذار باشند (Sabatier, 2008).

تحقیق دیگری در هویت ملی مربوط به تحقیق حافظ‌نیا و همکاران با عنوان تأثیر جهانی شدن بر هویت ملی است که در بین دانشجویان دانشگاه‌های دولتی شهر تهران انجام شده است، نتایج حاکی از آن است که گسترش فرایندهای جهانی شدن در قالب فناوری‌های نوین (ماهواره و اینترنت) زمینه‌ساز تقویت هویت فرو ملی دانشجویان شده است (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۸۵).

شهید مطهری نیز از اندیشمندانی است که به بحث هویت ملی توجه داشته و با ارائه کتاب خدمات متقابل اسلام و ایران کوشش کرد، ضمن اصلاح دیدگاه‌های انحرافی و جلوگیری از افراط و تفریط‌های زمان خود ابعاد سازنده مسئله هویت ملی را نیز مشخص کند و کوشید نقش مؤثری در تعریف و تثبیت هویت ملی ایرانیان داشته باشد. شهید مطهری بر ملیت و وجود درد مشترک در تکوین هویت ملی و مشترکاتی چون زبان، نژاد، سنن، اقلیم و جغرافیا و دین تأکید می‌کند و دو عنصر اصلی یعنی ایرانی بودن و علاقه به اسلام را مطرح می‌کند که هر دو با هم تحول یافته‌اند و هویت دو رویه‌ای برای ایرانیان ایجاد کرده‌اند (امینیان، ۱۳۸۶: ۷۶).

ادیبی و همکاران تحقیقی در باب جهانی شدن و هویت اجتماعی در بین جوانان شهر اصفهان انجام داده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که بین جهانی شدن فرهنگ (که رسانه‌ها نیز جزئی از آن هستند) و برجستگی ابعاد چندگانه هویت همبستگی وجود دارد. همچنین تغییرات حاصل شده در ابعاد هویت با کاربرد فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در حیطه‌هایی مانند مصرف‌گرایی، نوگرایی و گرایش به ارزش‌های فرهنگی نو صورت پذیرد (ادیبی و همکاران، ۱۳۸۶).

ذکایی در تحقیق خود با عنوان اینترنت و تغییرات هویتی به این نتیجه می‌رسد که حضور مستمر و فعال در فضای مجازی و استفاده مداوم از امکانات متعدد و منحصر به فرد اینترنت به‌خصوص تعامل و تبادل اطلاعات با سایر کاربران متعدد و متفاوت، باعث شکل‌گیری و تقویت هویت مدرن و بازاندیشانه در بین کاربران ایرانی به‌خصوص کاربران جوان ایرانی با مصرف حرفه‌ای می‌شوند. در این میان میزان و نوع کاربرد و نحوه ارائه

۶. رضایت از زندگی: متغیر مذکور براساس شاخص‌هایی چون رضایت از رشته تحصیلی، زندگی، کار و محل زندگی و در سطح فاصله‌ای اندازه‌گیری شده است.

روش تحقیق و فرایند نمونه‌گیری

روش تحقیق، پیمایشی است. جامعه مورد بررسی این تحقیق دانشجویان دوره کارشناسی دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه تبریز است که تعداد آنها ۱۹۱ نفر است، از این تعداد، ۱۵۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب گردید. واحد آماری هم پسران و هم دختران دانشجوی دوره کارشناسی در رشته‌های تاریخ، جغرافیا، اقتصاد، علوم اجتماعی و حقوق است.

$$T=1/96 \text{ (سطح اطمینان ۹۵ درصد)},$$

$$P=0/7 \text{ (احتمال وجود صفت در جامعه آماری)},$$

$$q=0/3 \text{ (احتمال عدم وجود صفت در جامعه آماری)},$$

$$d=0/8 \text{ (حداکثر مقدار خطای قابل قبول در این تحقیق)},$$

$$N=1191$$

اطلاعات بالا از مطالعه مقدماتی استخراج شده است.

$$\frac{1.96^2 \times .7 \times .3}{.08^2} \cong 115$$

$$1 + \frac{1}{1191} \left(\frac{1.96^2 \times .7 \times .3}{.08^2} - 1 \right)$$

$$n = \frac{T^2 pq}{d^2}$$

$$1 + \frac{1}{204562} \left(\frac{T^2 pq}{d^2} - 1 \right)$$

برای کاهش خطای نمونه‌گیری و همچنین تعمیم پایا و معتبر نتایج نمونه به جامعه آماری تعداد نمونه نهایی انتخاب شده به ۱۵۰ نفر افزایش یافت.

روش نمونه‌گیری این تحقیق مطابق متناسب توأم با تصادفی ساده بوده است. در مرحله اول نمونه‌گیری دانشجویان دانشکده علوم انسانی و اجتماعی به تفکیک رشته تحصیلی طبقه‌بندی شدند و در مرحله بعدی نمونه‌گیری به تناسب تعداد دانشجویان

احساس افتخار به ایرانی بودن، انتخاب مجدد کشور ایران به عنوان محل زندگی، ایستادگی در برابر دشمنان کشور، افتخار به دین خود، حفظ زبان فارسی و صحبت کردن به آن، حفظ ویژگی‌های فرهنگی و ادبی در سطح سنجش فاصله‌ای اندازه‌گیری شده‌اند.

متغیرهای مستقل

۱. تبعیت از خانواده: در این تحقیق با عنوان پیوستگی خانواده (میزان تبعیت از خانواده) مورد سنجش قرار گرفته که شاخص آن تبعیت از خانواده در مورد ادامه تحصیل، برقراری ارتباط با دیگران، انتخاب رشته تحصیلی و دانشگاه می‌باشد که در سطح فاصله‌ای تصنعی اندازه‌گیری شده است.

۲. تبعیت از همسالان: در این تحقیق، شاخص‌های متغیر پیوستگی با همسالان شامل تبعیت از همسالان در نحوه برخورد با دیگران و در طرز پوشش در زندگی بوده که در سطح سنجش فاصله‌ای تصنعی اندازه‌گیری شده است.

۳. گروه‌های مرجع: گروه‌هایی هستند که به‌عنوان الگو و تیپ ایدئال مطرح هستند، افراد و گروه‌ها براساس گروه‌های مرجع، ارزش‌ها و هنجارها را برای خود تنظیم می‌کنند و درونی می‌کنند (شایان مهر، ۱۳۷۹: ۴۶۰). در این تحقیق با عنوان پیوستگی با گروه‌های مرجع در زمینه مذهبی، علمی، ورزشی که در سطح فاصله‌ای اندازه‌گیری شده است.

۴. رسانه‌های گروهی: شکل‌های ارتباط مانند روزنامه، مجلات، رادیو یا تلویزیون که به‌منظور رساندن پیام به پیام‌گیرندگان انبوه طرح‌ریزی شده است (شایان مهر، ۱۳۷۹: ۲۷۹). در این تحقیق براساس شاخص‌هایی مانند میزان استفاده از روزنامه، کتاب، رادیو و تلویزیون که در سطح فاصله‌ای اندازه‌گیری شده است.

۵. احساس تبعیض: احساسی است که محرومیت گروهی را مثلاً از عضویت گروهی، داشتن منابع و... به‌دنبال دارد (شایان مهر، ۱۳۷۹: ۴۶۹). متغیر مذکور براساس شاخص‌هایی چون احساس تبعیض در ادامه تحصیل، وضعیت بهداشتی و فرصت شغلی در سطح سنجش فاصله‌ای اندازه‌گیری شده است.

1. Family
2. Peer groups
3. Reference group

4. Mass media
5. Sensation

آزمون‌های t-Test، آنالیز واریانس و ضریب همبستگی پیرسون با کاربرد نرم‌افزار spss استفاده شده است.

در هر رشته نمونه به تفکیک رشته مشخص شد. در مرحله نهایی به شیوه تصادفی ساده، دانشجویان برای مطالعه انتخاب شدند. جدول ۱، تعداد نمونه را به تفکیک رشته تحصیلی دانشجویان منعکس می‌کند.

یافته‌های تحقیق

هویت ملی

پایین‌ترین نمره اختصاص‌یافته برای گرایش به هویت ملی (متغیر وابسته)، ۱۵ و بالاترین آن ۵۰ می‌باشد و میانگین این متغیر ۳۶/۹۳ است که با توجه به حداقل و حداکثر این میزان در حد متوسط رو به بالا می‌باشد و این امر نشان‌دهنده گرایش متوسط به بالای دانشجویان دانشکده علوم انسانی و اجتماعی نسبت به هویت ملی می‌باشد.

جدول ۲. آمار توصیفی متغیر هویت ملی

میانگین	۳۶/۹۳	حداقل	۱۵
انحراف معیار	۶/۶۷	حد اکثر	۵۰
واریانس	۴۴/۵	دامنه تغییرات	۳۵

جدول ۱. تعداد نمونه به تفکیک رشته تحصیلی دانشجویان

نام رشته	تعداد کل	تعداد نمونه
تاریخ	۱۳۳	۱۷
جغرافیا	۳۲۵	۴۱
اقتصاد	۳۱۶	۴۰
علوم اجتماعی	۲۷۸	۳۵
حقوق	۱۳۹	۱۷
جمع	۱۱۹۱	۱۵۰

ابزار اندازه‌گیری، اعتبار و پایایی وسیله اندازه‌گیری و شیوه تحلیل داده‌ها

ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه را محقق ساخته بود که قبل از اجرای آن، با انجام پیش‌آزمون، اعتبار و پایایی آن مورد ملاحظه قرار گرفت؛ به این نحو که برای بررسی اعتبار وسیله اندازه‌گیری از اعتبار محتوایی و برای بررسی پایایی آن از ضریب آلفای کرونباخ (به جهت استفاده از طیف لیکرت) استفاده گردید. نتایج حاصله نشان داد که ضرایب به‌دست آمده به لحاظ اینکه برای تمام گویه‌های مرتبط با متغیرهای مورد بررسی در سطح سنجش رتبه‌ای بالاتر از ۶۰ درصد بوده است، قابل قبول تلقی گردید.

روش‌های آماری استفاده شده در این تحقیق با توجه به سطوح مختلف اندازه‌گیری متغیرها شامل دو بخش توصیفی و استنباطی است. در بخش توصیفی از آمار توصیفی مانند فراوانی مطلق، درصد و در بخش استنباطی برای آزمون فرضیات از

نتایج آزمون آنالیز واریانس گرایش به هویت ملی براساس متغیر رشته تحصیلی

گمان می‌رفت که گرایش به هویت ملی به تفکیک رشته تحصیلی متفاوت باشد. ولی آنچه نتایج آزمون تحلیل واریانس نشان داد غیر از آن است. به عبارت دیگر، گرایش به هویت ملی در دانشجویان رشته‌های علوم اجتماعی، تاریخ، جغرافیا، اقتصاد و حقوق یکسان بوده و تفاوت آنها از لحاظ آماری معنادار نیست.

نتایج آزمون همبستگی برای بررسی رابطه بین متغیرهای گرایش به هویت ملی و متغیر تبعیت از خانواده

باتوجه به اینکه متغیر وابسته و متغیر مستقل در سطح

جدول ۳. نتایج آزمون آنالیز واریانس گرایش به هویت ملی براساس متغیر رشته تحصیلی

سطح معناداری	کمیت F	میانگین	درجه آزادی	مجموع مجذورات	واریانس
۰/۰۹۴	۲/۰۳۰	۸۷/۷۶۶	۴	۳۵۱/۰۶۶	واریانس بین گروهی
		۴۴/۲۳۶	۱۳۷	۵۹۳۲/۳۶۳	واریانس درون گروهی
			۱۴۱	۶۲۷۴/۴۳۰	واریانس کل

نتایج آزمون همبستگی برای بررسی رابطه بین متغیرهای گرایش به هویت ملی و متغیر میزان استفاده از رسانه گروهی

در عصر حاضر رسانه‌های گروهی یکی از عمده‌ترین عامل تأثیرگذار در بسیاری از جنبه‌های زندگی اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و دینی است. نتایج آزمون فرضیه رابطه رسانه‌های گروهی و گرایش دانشجویان به هویت ملی بیانگر این است که همبستگی معناداری بین آن دو وجود دارد. بنابراین می‌توان گفت که هر قدر دانشجویان بیشتر از رسانه‌های گروهی استفاده کنند، به همان میزان گرایش آنها نسبت به هویت ملی در جهت مثبت تغییر خواهد کرد (جدول ۴).

نتایج آزمون همبستگی برای بررسی رابطه بین متغیرهای گرایش به هویت ملی و متغیر احساس رضایت

نتایج آزمون پیرسون نشان داد که بین دو متغیر رضایت از زندگی و گرایش به هویت ملی رابطه معنادار مستقیم و مثبتی وجود دارد. هر اندازه احساس رضایت از زندگی در سطح مطلوب‌تری واقع شود، به همان نسبت گرایش به هویت ملی تقویت خواهد شد و بر عکس، هر قدر احساس رضایت از زندگی کمتر شود، گرایش به هویت ملی نیز کم‌رنگتر خواهد شد (جدول ۴).

نتایج آزمون همبستگی برای بررسی رابطه بین متغیرهای گرایش به هویت ملی و متغیر احساس تبعیض

به نظر می‌رسد احساس تبعیض در میان اقشار مختلف در

فاصله‌های اندازه‌گیری شده است، بنابراین برای سنجش این متغیر از آزمون R پیرسون استفاده شد. نتایج آزمون معناداری پیرسون حکایت از آن دارد که بین متغیر تبعیت از خانواده و گرایش نسبت به هویت ملی رابطه مستقیم و مثبتی وجود دارد. به عبارت دیگر می‌توان گفت که اگرچه تبعیت از خانواده‌ها در دانشجویان بیشتر باشد، گرایش به هویت ملی نیز تقویت خواهد شد و هر اندازه دانشجویان از خانواده خود دوری کنند، به همان میزان، بیگانگی از هویت ملی نیز بیشتر می‌شود (جدول ۴).

نتایج آزمون همبستگی برای بررسی رابطه بین متغیرهای گرایش به هویت ملی و متغیر تبعیت از همسالان

نتایج آزمون فرضیه ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد که رابطه معناداری بین گروه همسالان و گرایش به هویت ملی وجود ندارد و این دو مستقل از همدیگر بوده و تأثیری بر همدیگر ندارند (جدول ۴).

نتایج آزمون همبستگی برای بررسی رابطه بین متغیرهای گرایش به هویت ملی و متغیر گروه‌های مرجع

با توجه به اینکه گرایش به هویت ملی و گروه‌های مرجع هر دو در سطح فاصله‌ای هستند، بنابراین از آزمون پیرسون برای بررسی رابطه بین این دو متغیر استفاده شد. نتایج حاکی از آن است که بین گروه‌های مرجع و گرایش به هویت ملی رابطه معناداری وجود ندارد (جدول ۴).

جدول ۴. آزمون ضریب همبستگی پیرسون (بررسی رابطه بین متغیرها)

نتیجه آزمون فرضیه	تعداد	سطح معناداری	شدت همبستگی	بررسی رابطه بین متغیرها
قبول موقت	۱۴۱	/۰۰۷	/۲۲۵	تبعیت از خانواده و گرایش به هویت ملی
رد موقت	۱۳۶	/۷	/۰۲۳	تبعیت از همسالان و گرایش به هویت ملی
رد موقت	۱۴۲	/۱۳	/۱۲۶	گروه‌های مرجع و گرایش به هویت ملی
قبول موقت	۱۴۲	/۰۰۹	/۲۱۹	متغیر رسانه‌های گروهی و گرایش به هویت ملی
قبول موقت	۱۴۲	/۰۰۱	/۲۸۱	متغیر احساس رضایت از زندگی و هویت ملی
رد موقت	۱۴۲	/۱۲۲	-/۱۳۰	متغیر حساس تبعیض و هویت ملی
قبول موقت	۱۳۶	/۰۱۸	/۲۰۲	تعداد ترم‌های تحصیلی

و تأثیر متغیرهای تحقیق در تبیین و پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته است. تحلیل رگرسیونی برای سنجش میزان اثر هر یک از متغیرهای تبعیت از خانواده، رسانه‌های گروهی، احساس رضایت از زندگی و ترم تحصیلی بر هویت ملی از تحلیل رگرسیونی چندمتغیره گام به گام^۱ براساس روش حداقل مربعات^۲ استفاده شده است. نتایج به‌دست آمده از تحلیل رگرسیونی نشانگر این است که همه متغیرهای تبعیت از خانواده، رسانه‌های گروهی، احساس رضایت از زندگی و ترم تحصیلی وارد مدل نهایی برازش رگرسیونی هویت ملی شده‌اند. در مجموع مدل نهایی تولید شده ۲۱ درصد از تغییرات هویت ملی در بین دانشجویان را تبیین می‌کند. به عبارت دیگر ۲۱ درصد از تغییرات متغیر وابسته (هویت ملی) ناشی از متغیرهای تبعیت از خانواده، رسانه‌های گروهی، احساس رضایت از زندگی و ترم تحصیلی بوده و بقیه تغییرات ناشی از عوامل دیگر است که در این تحقیق مطالعه نشده است. براساس اطلاعات جدول ۶ می‌توان گفت که مدل برازش شده برای هویت ملی مدل مناسبی بوده و توانسته به صورت معناداری تغییرات هویت ملی را مورد تبیین قرار دهد. در بین متغیرهای وارد شده بر مدل رگرسیونی هویت ملی مهمترین متغیرها ترم تحصیلی دانشجویان ($Beta=0/27$) و تبعیت از خانواده ($Beta=0/23$) است و متغیرهای احساس رضایت از زندگی ($Beta=0/21$) و رسانه‌های گروهی ($Beta=0/19$) در

یک کشوری تأثیر ویران‌کننده‌ای بر هویت ملی آن کشور داشته باشد. ولی اگر تبعیضی در توزیع فرصت‌های گوناگون نباشد، هویت ملی تقویت خواهد شد. نتایج آزمون پیرسون نشان می‌دهد که همبستگی معکوسی بین دو متغیر احساس تبعیض و گرایش به هویت ملی وجود دارد، یعنی هر چه احساس تبعیض بیشتر باشد، گرایش به هویت ملی منفی‌تر و هر قدر احساس تبعیض کمتر باشد، گرایش به هویت ملی مثبت‌تر خواهد بود. با این وجود این میزان همبستگی بین آن دو متغیر از نظر آماری معنادار نیست (جدول ۴).

نتایج آزمون همبستگی برای بررسی رابطه بین متغیرهای گرایش به هویت ملی و متغیر تعداد ترم‌های تحصیلی

نتایج حاصل از R پیرسون نشان می‌دهد که بین تعداد ترم‌های گذرانده شده و هویت ملی دانشجویان همبستگی معناداری وجود دارد. نوع همبستگی مستقیم و مثبت بوده است، به عبارت دیگر، با افزایش سنوات تحصیلی گرایش به هویت ملی بیشتر می‌شود. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که دانشگاه یکی از منابع تقویت‌کننده هویت ملی محسوب می‌شود.

برآزش مدل رگرسیونی هویت ملی

هدف از تحلیل رگرسیونی چندمتغیره، مشخص نمودن سهم

جدول ۵. خلاصه اطلاعات مدل تبیینی هویت ملی

ضریب همبستگی چندگانه	Multiple R	۰/۴۸
ضریب تبیین	R square	۰/۲۳
ضریب تبیین تعدیل شده	Adjusted R square	۰/۲۱
خطای معیار	Standard Error of the Estimate	۹/۳

جدول ۶. نتایج تحلیل واریانس مدل برازش رگرسیونی هویت ملی

منبع تغییرات	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	مقدار F	سطح معناداری
رگرسیون	۳۳۷۲۸۸۲	۴	۸۴۳/۲۲	۹/۷۲۳	۰/۰۰۰
باقی مانده	۱۱۲۷۷۴/۰۵۲	۱۳۰	۸۶/۷۲۳		
کل	۱۴۶۴۶/۹۳۳	۱۳۴			

جدول ۷. متغیرهای وارد شده به مدل رگرسیونی هویت ملی و ضرایب آنها

متغیر	B	Std .EB	Beta	t	sig
عرض از مبدأ	۶/۲۲۲	۵/۳۹۴		۱/۱۵۴	۰/۲۵۱
ترم تحصیلی	۱/۲۵۰	۰/۳۵۷	۰/۲۷۱	۴/۴۹۹	۰/۰۰۱
تبعیت از خانواده	۱/۲۰۲	۰/۳۹۷	۰/۲۳۳	۳/۰۳۱	۰/۰۰۳
احساس رضایت از زندگی	۰/۴۳۶	۰/۱۵۷	۰/۲۱۵	۲/۷۷۴	۰/۰۰۶
رسانه‌های گروهی	۰/۵۲۷	۰/۲۱۲	۰/۱۹۲	۲/۴۸۲	۰/۰۱۴

است و میانگین به‌دست آمده از پاسخ‌های نمونه آماری برابر با ۳۶/۹۳ است. در نتیجه، می‌توان گفت که گرایش دانشجویان نسبت به هویت ملی در سطح متوسط به بالای قرار دارد. اما از میان فرضیه‌های طرح شده، ۳ فرضیه مورد تأیید قرار گرفت. فرضیه تأثیر تبعیت از خانواده در گرایش به هویت ملی مورد تأیید قرار گرفت، اگرچه ضریب همبستگی ضعیف و مقدار آن ۰/۲۲۵ است. تأیید این فرضیه به آن معناست که هر چقدر تبعیت از خانواده‌ها در دانشجویان بیشتر باشد، گرایش به هویت ملی نیز تقویت خواهد شد.

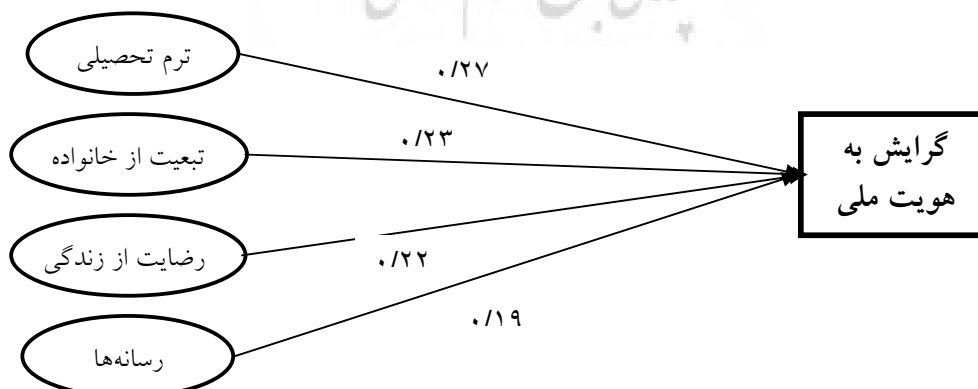
فرضیه بعدی که مورد تأیید قرار گرفت، فرضیه تأثیر میزان استفاده از رسانه‌های گروهی در گرایش به هویت ملی است که با ضریب همبستگی ۰/۲۱۹ مورد تأیید قرار گرفت. نتیجه به‌دست آمده حاکی از آن است که هر قدر دانشجویان بیشتر تحت تأثیر رسانه‌های گروهی قرار بگیرند، به همان میزان گرایش آنان نسبت به هویت ملی در جهت مثبت تغییر خواهد کرد و آخرین فرضیه‌ای که مورد تأیید قرار گرفت، فرضیه تأثیر رضایت از زندگی در گرایش به هویت ملی است که با ضریب همبستگی

ردیف‌های بعدی قرار دارند. دو نهاد اصلی خانواده و دانشگاه براساس یافته‌های تحلیل رگرسیونی از عمده‌ترین عوامل تأثیرگذار بر گرایش دانشجویان به هویت ملی است. در خانواده‌ای که مؤلفه‌های تربیتی اسلامی رعایت می‌شود و جامعه‌پذیری براساس فرهنگ اسلامی و دینی انجام می‌گیرد، طبیعی است که هویت ملی نیز برای فرزندان آن خانواده با اهمیت خواهد بود. همچنین دانشگاهی که برنامه‌های آموزشی و تربیتی اسلامی و دینی جزء اصلی‌ترین برنامه تلقی شود، برون‌داد آن تقویت هویت ملی و کاهش نفوذ مؤلفه‌های فرهنگی بیگانه در دانشگاه و در جامعه خواهد بود. بنابراین خانواده و دانشگاه دو نهاد اصلی در فرایند تقویت هویت ملی دانشجویان محسوب می‌شوند.

متغیر وابسته: گرایش به هویت ملی متغیرهای مستقل: ترم تحصیلی، تبعیت از خانواده، احساس رضایت از زندگی و رسانه‌های گروهی

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه حداکثر نمره اختصاص یافته به هویت ۵۰

نمودار ۱. مدل برازش رگرسیونی گرایش به هویت ملی براساس ضرایب استاندارد شده

فرایند هویت‌پذیری آنها تأثیر مثبتی داشته باشند. بنابراین لازم است که مسئولین امر، رسانه‌ها، مراکز آموزشی و سایر نهادها و سازمان‌ها در جهت تقویت صحیح رابطه فرزندان و خانواده‌ها و همچنین ارائه راهکارهایی در جهت تقویت نهاد خانواده توجه ویژه‌ای به این امر کنند.

در عصر حاضر دانشگاه نیز یکی دیگر از گذرگاه‌های عمده جامعه‌پذیری است. تدوین سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های آموزشی و پرورشی مناسب با فرهنگ و هویت ملی کشور می‌تواند در گرایش دانشجویان به هویت ملی تأثیر مثبت گذاشته و آنها را با مؤلفه‌های هویت ملی و فرهنگ ایرانی و اسلامی هر چه بیشتر آشنا کند تا گرایش به هویت‌های جدیدی که هر روز در رسانه‌های مختلف بیگانه تبلیغ می‌شود، کمتر و کمتر شود.

احساس رضایت از زندگی از جمله متغیرهایی است که بر گرایش به هویت ملی تأثیر مستقیم و مثبت دارد. مسئولین محترم می‌توانند با بالا بردن کیفیت زندگی و امکانات رفاهی افراد احساس رضایت آنان را تقویت کنند. این کار به نوبه خود باعث گرایش مثبت به هویت ملی می‌گردد.

امروزه جهان ارتباطات است، آنچه که این ارتباطات را میسر می‌سازد، رسانه‌های جمعی است. بنابراین اگر می‌خواهیم احساس مثبت به هویت ملی را در جامعه بالا ببریم، ضروری است که در برنامه‌های ارائه شده در صدا و سیما و مطبوعات به موضوع هویت ملی توجه جدی داشته باشیم. همچنین رسانه‌ها می‌توانند با تدوین برنامه‌های علمی و استفاده از کارشناسان مجرب تلاش ویژه‌ای در جهت به‌وجود آوردن رضایت از زندگی، تقویت خانواده و سایر مؤلفه‌هایی - که موجب تقویت هویت ملی خواهد شد - داشته باشند. چرا که هر یک از موارد ذکر شده زنجیروار به یکدیگر مرتبط هستند و تقویت یکی باعث تقویت دیگری خواهد شد و نتیجه نهایی آن به تقویت گرایش به هویت ملی منجر خواهد شد.

منابع

- ادیبی، مهدی و همکاران. (۱۳۸۷). «جهانی شدن فرهنگ با تأکید بر هویت اجتماعی جوانان اصفهان»، فصلنامه مطالعات ملی، ۳۵، سال نهم، شماره ۳.
- استنلی، بن. (۱۳۷۰). «ناسیونالیسم چیست؟» عزت‌الله فولادوند، تهران، نگاه نو، شماره ۴.
- اشرف، احمد. (۱۳۸۴). «بحران هویت ملی و قومی در ایران»، نشریه آفرینش،

۰/۲۸۱ مورد تأیید قرار گرفت. نتایج به‌دست آمده از این فرضیه حاکی از آن است که هر قدر رضایت از زندگی که خود باعث، سرزندگی، نشاط اجتماعی و همبستگی خواهد شد، بیشتر باشد، هویت ملی نیز تقویت خواهد شد بر این اساس قابل کاربرد در جامعه آماری و مورد مطالعه می‌باشند.

فرضیه‌های گروه همسالان، پایگاه اقتصادی و اجتماعی، احساس تبعیض و رشته تحصیلی با گرایش به هویت ملی تفاوت و رابطه معناداری ندارند. بنابراین این فرضیه‌ها در تحقیق حاضر مورد تأیید قرار نگرفتند. چون دانشجویان تحت مطالعه هیچ‌گونه احساس تبعیضی در کشور نمی‌کردند، بنابراین فرضیه‌های مربوط به تأثیر احساس تبعیض بر گرایش به هویت ملی رد شدند. بر این اساس نتایج یاد شده در جامعه آماری قابل مطالعه و کاربرد نیستند.

بر اساس تئوری‌های گرایش مطرح شده، گروه‌های مرجع مانند دوستان، خانواده و رسانه‌های گروهی در شکل‌گیری هویت ملی تأثیرگذار بوده‌اند. نتایج تحقیق حاضر نشان داد که در میان متغیرهای یاد شده به‌جز متغیر دوستان، بقیه بر هویت ملی تأثیر اساسی داشته‌اند. نتایج تحقیق حاضر رابطه میان متغیرهای خانواده و هویت ملی را تأیید کرده؛ ولی رابطه میان متغیرهای همسالان، احساس تبعیض و هویت ملی را تأیید نکرده است.

با در نظر گرفتن نتایج کلی تحقیق، پیشنهادهای زیر برای افزایش هویت ملی در میان جامعه آماری کاربردی و قابل مطالعه می‌باشند.

خانواده اولین گذرگاه برای جامعه‌پذیری است. جهت‌دهی خانواده می‌تواند بر نوع جهت‌گیری اعضای خانواده تأثیر داشته باشد. چرا که مادران و پدران ارزش‌ها و هنجارهای هویتی را به فرزندان انتقال می‌دهند. بنابراین اگر می‌خواهیم شاهد تحقق بالای هویت ملی در سطح جامعه باشیم، ضروری است که بیشتر روی موضوع‌های مرتبط با خانواده (ثبات شغلی، امنیت اجتماعی و ...) کار کنیم. بعد از این است که می‌توان از خانواده‌ها این انتظار را داشت که خانواده‌ها باید به خواسته‌ها، مسائل و مشکلات فرزندان خود توجه بیشتری داشته باشند و سعی کنند تا حد ممکن آنها را درک کرده و رابطه صمیمی با آنها برقرار کنند تا از این طریق بتوانند در شکل‌گیری صحیح

- شماره ۱۷ و ۱۸.
- اشرفی، ابوالفضل. (۱۳۷۹). «هویت اجتماعی و پیشگیری از انحرافات اجتماعی، علمی- پژوهشی علوم اجتماعی (دانشگاه علامه طباطبائی)»، شماره ۱۱ و ۱۲.
- اکبری، حسین، عزیزی، جلیل. (۱۳۸۷). «هویت ملی و عوامل مؤثر بر آن در میان دانش‌آموزان دوره متوسطه»، فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۷.
- امینیان، بهادر. (۱۳۸۶). «تأثیر هویت ملی در پیوند نسلی، جوانان و مناسبات نسلی»، شماره اول، بهار و تابستان.
- پالچر، فونتی و دیگران. (۱۳۷۱). «گرایش جدید در علم سیاست»، ترجمه منوچهر شجاعی، تهران، مؤسسه چاپ و انتشارات امور خارجه، چاپ سوم.
- حافظ نیا، محمدرضا و همکاران. (۱۳۸۵). «تأثیر جهانی شدن بر هویت ملی»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال دوم، شماره سوم و چهارم، پاییز و زمستان. ۱-۲۱.
- حسینی‌بر، محمدعثمان و عبدالهی، ناصر. (۱۳۸۱). «گرایش دانشجویان بلوچ نسبت به هویت ملی»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره چهارم، شماره ۴.
- ذکایی، محمدسعید و فاخره خطیبی. (۱۳۸۵). اینترنت و تغییرات هویتی، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال دوم، شماره ۷، زمستان..
- ربیعی، علی. (۱۳۸۷). «رسانه‌های نوین و بحران هویت»، فصلنامه مطالعات ملی ۳۶، سال نهم، شماره ۴.
- رفیع‌پور، فرامرز. (۱۳۷۲). «سنجش گرایش روستائیان نسبت به جهاد سازندگی»، تهران: مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستایی وزارت جهاد سازندگی.
- رواسانی، شاپور. (۱۳۷۸). «زمینه‌های اجتماعی هویت ملی»، تهران، مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
- ریتزر، جورج. (۱۳۷۷). «نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر»، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی.
- شایان‌مهر، علیرضا. (۱۳۷۹). «دایره‌المعارف تطبیقی علوم اجتماعی»، تهران، انتشارات کیهان.
- صادق‌زاده، رقیه و منادی، مرتضی. (۱۳۸۷). «جایگاه نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی و تاریخ دوره متوسطه: رشته‌های علوم انسانی»، نوآوری‌های آموزشی، ۷(۲۷)، پاییز.
- الطائی، علی. (۱۳۷۸). «بحران هویت قومی در ایران»، تهران، نشر شادگان.
- علوی سلیمان؛ هاشمیان کیانوش و جنتی فرد فرشته. (۱۳۸۷). «مقایسه هویت و سلامت روان در دانشجویان استفاده‌کننده از اینترنت و محیط‌های مجازی دانشگاه تهران»، تحقیقات علوم رفتاری، دوره ۶، شماره ۱.
- علیزاده اقدم، محمدباقر، شیرینی، محمد، اجاقلو، سجاد. (۱۳۸۹). «نقش آموزش در ارتقای شاخص‌های هویت ملی»، فصلنامه علمی- پژوهشی تحقیقات فرهنگی ایران، دوره سوم، شماره ۱، بهار.
- گل محمدی، احمد. (۱۳۸۱). «جهانی شدن»، فرهنگ و هویت، تهران، نشر نی.
- مجتهدزاده، پیروز. (۱۳۷۸). «ایران و ایرانی بودن در آستانه قرن بیست و یکم»، اطلاعات سیاسی و اقتصادی، سال چهارم، شماره ۱۴۸ و ۱۴۷.
- مظفری، محمد. (۱۳۸۰). هویت قومی یا ملی، نشریه گزارش، شماره ۱۳۸-۱۳۹.
- Bechhofer, Frank, David McCrone, Richard Kiely and Robert Stewart (1999), *Constructing National Identity: Arts and Landed Elites in Scotland*, *Sociology*; 33, pp. 515-534. (<http://soc.sagepub.com/cgi/content/abstract/33515/3/>).
- Cohen, A. (1996), *Personal Nationalism: A Scottish View of Some Rites, Rights and Wrongs*, *American Ethnologist*, 23, pp. 114-114.
- Fuh-sheng Hsieh, John (2005), *Ethnicity, National Identity, and Domestic Politics in Taiwan*, *Journal of Asian and African Studies*; 40; 13 (<http://jas.sagepub.com/cgi/content/abstract/4013/2-1/>).
- Glin, L. (1997), *Media and Identity*, *Psychological Bulletin*; 108:499-503.
- Hedstrom, Peter. (2005), *Dissecting the Social on the principles of Analytical Sociology*, Cambridge press.
- Meier-Pesti, Katja., and Kirchler, Erich (2003), *Attitudes towards the Euro by national identity and relative national status*, *Journal of Economic Psychology* 24 (2003), pp. 293-299.
- Moore, Teresa R. (2006), *Making the margins legitimate travel, family, and national identity in Eighteenth-century British fiction*, A Thesis Presented for the Master of Arts Degree University of Tennessee, Knoxville.
- Pahl, K., & Way, N. (2006). *Longitudinal trajectories of ethnic identity among urban Black and Latino adolescents*. *Child Development*, 77(5), pp. 1403-1415.
- Sabatier, Colette (2008), *Ethnic and national identity among second-generation immigrant adolescents in France: The role of social context and family*, *Journal of Adolescence* 31 (2008), pp. 185-205.
- Urry, John. (2000), *Sociology Beyond Societies, Mobilization for Twenty first Century*, London & New York.
- Yi Lin, En (2008), *Family and social influences on identity conflict in overseas Chinese*, *International Journal of Intercultural Relations* 32 (2008) pp. 130-141.